

Поджара Альона Євгеніївна,

студентка групи КОБ-1-13-4.0д, IV курс, напрям підготовки «Корекційна освіта (логопедія)»
aypodzhara.il13@kubg.edu.ua

Науковий керівник:

Луцько Катерина Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка
k.lutsko@kubg.edu.ua

АКТИВІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОРУХОВОГО АНАЛІЗАТОРА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ І УДОСКОНАЛЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОЇ ФУНКЦІЇ

Анотація. В статті розкрито значення моторного компонента для оволодіння мовлення, зокрема сприймання усного мовлення, дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення та дітьми з нормативним розвитком. Визначено можливості активізації мовленнєворухового аналізатора у процесі корекційних занять та його позитивний вплив на якісний стан мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Ключові слова: активізація мовно-рухового аналізатора; діти із загальним недорозвитком мовлення; діти старшого дошкільного віку; руховий центр мовлення.

Актуальність та доцільність дослідження. Проблема активізації мовленнєворухового аналізатора, розглядається з точки зору його впливу на формування та розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) у порівнянні з дітьми з нормативним розвитком. При вступі дітей із ЗНМ до школи часто виявляється недостатня сформованість моторного компонента мовлення, що призводить до відставання в розвитку внутрішнього мовлення і, так чи так, позначається на успішності навчання. Тому, важливо вивчати функціональний стан мовленнєворухового аналізатора дітей ще у дошкільному віці та вчасно надавати відповідну корекційну допомогу. Дослідження значення моторного компонента при оволодінні мовлення дітьми з ЗНМ, зокрема його сприймання й розуміння, не знайшли належного місця у сучасній логопедії і нині нам не відомі.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню моторної функції мовленнєвого аналізатора присвячені праці Н. А. Бернштейна, В. М. Смирнова, С.Л. Рубінштейна, Б.Г. Ананьєва, Л.С. Виготського та ін. У теорії функціональних систем П.К. Анохін вказує на те, що мовленнєва артикуляція є основою усного мовлення, психомоторним актом; її формування підпорядковується тим же законам, що і

формування будь-якого довільного руху (поведінковий акт). Р.С. Немов виявив, що всі види мислення людини, пов'язані з необхідністю використання розгорнутих міркувань, супроводжуються посиленням мовно-рухової імпульсації.

У роботах Р.М. Боскиса, Р.Є. Левіної, Н.Х. Швачкіна, Л.Ф. Чистович, А.Р. Лурії – вивчення мовно-рухової діяльності дітей, які страждають на загальний недорозвиток мовлення, вказано, що неповноцінні анатомо-фізіологічні умови мовотворення, обмеженість моторного компонента мовлення спричиняють не тільки аномальний розвиток фонетичної сторони, але подекуди призводять до більш глибокого системного порушення всіх компонентів мовлення. Вчені наголошують на тому, що формування дрібної моторики, писемного мовлення залежить від стану пірамідної регуляції, а їх якість – від збереження бази безумовних рефлексів відповідного рівня та їх функціональних резервів. Тож, можна зробити висновок, що нездатність дитини із ЗНМ якісно здійснювати артикуляційні рухи гальмує не лише її мовленнєву, а і мисленнєву діяльність.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є: теоретичне та практичне вивчення функціонального стану та шляхів активізації мовленнєворухового аналізатора дітей із загальним недорозвитком мовлення та визначення педагогічних умов його корекції, впливу на підвищення рівня їх мовленнєвого розвитку в умовах дошкільного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із огляду досліджень Павлова І.П., Лурія А.Р., Бернштейна Н.А. можна зробити висновок, що програма усного та писемного мовлення формується в області лобових часток (центр Брока), але вплив, що обумовлений адекватним і правильним мовленням, реалізується через пірамідні клітини передньої центральної звивини та їх відростків, значна частина яких закінчується на ядрах черепних нервів, що безпосередньо відповідають за артикуляцію.

Сучасна вчена Бартолі Е.Д. виявила, що моторний компонент в сприйманні мовлення може бути природнім продуктом розпізнавання мовлення в нормальному і непередбачуваному середовищі, а не тільки пов'язаним з труднощами [3].

Вілсон С.М., Сайгін А.П. при вивченні ролі рухової сфери в сприйманні мовлення дослідили, що мовно-рухова система акустичних входів відображається через фонетичний код [4].

Анохін П.К. зауважив, що оволодіння мовленням передбачає точну диференціацію всіх елементів звукового, вимовного мовлення або читання (фонем, графем), і цей аналіз неминуче пов'язаний із мовленнєворуховим промовлянням слів уголос, пошепки або про себе [1].

Виготський Л.С. вважав, що у віці приблизно 2-х років між мисленням і мовленням настає критичний переломний момент: мовлення починає ставати інтелектуалізованим, а мислення – мовленнєвим [2].

Ознаками настання цього перелому в розвитку обох функцій є швидке і активне розширення дитиною свого словникового запасу (вона часто запитує у дорослого: як це називається?), і настільки ж швидке, стрибкоподібне збільшення комунікативного словника, оволодіння моторикою слова, мовлення. Дитина неначе вперше відкриває для себе символічну функцію мовлення і виявляє розуміння того, що за словом, як засобом спілкування, насправді лежить узагальнення, і користується ним як для комунікації, так і для вирішення завдань.

Не менш виразно простежується роль мислення і в процесі дії розуміння змісту мовлення. Розуміння висловлювання здійснюється з одночасним врахуванням значення усіх його складових одиниць (слів, їх послідовності, граматичного оформлення, структури речення), що вимагає взаємозв'язку різних рівнів аналізу та синтезу, в тому числі і, насамперед, сприймання артикуляційних сигналів.

Труднощі, які переживає людина, іноді намагаючись пояснити іншому зрозумілу їй самій думку, часто пояснюються труднощами переходу від скороченого внутрішнього мовлення, зрозумілого собі, до розгорнутого зовнішнього мовлення, зрозумілого іншим.

На основі теоретичних досліджень було виявлено, що моторний компонент мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ має свої специфічні особливості. З метою підтвердження та подальшої порівняльної демонстрації

відмінностей стану сформованості моторного компоненту при сприйманні усного мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення та з нормальним мовленнєвим розвитком, нами було проведено експериментальне дослідження.

До експериментального дослідження було залучено 10 дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення дошкільного навчального закладу № 485 комбінованого типу м. Києва та 10 з нормативним мовленнєвим розвитком центру розвитку дитини Броварського навчально-виховного об'єднання Броварської міської ради Київської області. Відповідно до запропонованої вибірки діти із ЗНМ склали експериментальну групу (ЕГ), а діти із нормативним мовленнєвим розвитком – контрольну (КГ).

У експерименті була використана розроблена нами методика вивчення моторного компоненту при сприйманні усного мовлення, так як досі не відомі дослідження з такої тематики. Для проведення методики "Перевірка якості запам'ятовування слів і швидкості реакції-віповіді на сприйняття мовлення" за основу був узятий тест "Запам'ятай 10 слів", спрямований на діагностику стану слухової вербальної пам'яті (варіант тесту Істоміної З.М.) Дитині пропонувались для слухо-зорового сприймання слова (слухати уважно слова, дивлячись на артикуляційні рухи педагога) і настанова: постаратись їх запам'ятати. Після того, як педагог закінчував їх читати, дитина називала ті слова, які запам'ятала. Потім повторювалось завдання, тільки добирались схожі слова, виключивши читання з губ (споглядання артикуляції). Для цього закривали губи імпровізованим екраном. У методиці "Перевірка якості запам'ятовування речення і швидкості реакції-віповіді на сприймання мовлення" дитині пропонувалось послухати уважно речення, дивлячись на артикуляційні рухи педагога (читання з губ), і постаратись їх запам'ятати. Після того, як педагог закінчував читати, дитина називала ті слова з речення, які запам'ятала. Потім повторювалось схоже речення, виключивши читання з губ (споглядання артикуляції).

Відповідно до методики вивчення моторного компоненту при сприйманні усного мовлення, робота була спрямована на дослідження таких складових елементів мовленнєвої сфери:

1. слухова вербальна пам'ять;
2. швидкість реакції-віповіді на сприймання мовлення.

За результатами дослідження перевірки якості запам'ятовування слів, коли дитина бачить артикуляцію (Рис.1) у всіх старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення спостерігався середній рівень обсягу пам'яті.

У 0% осіб ЕГ і 60% дітей КГ був виявлений високий рівень - запам'ятовують 6-10 слів. У 50% дітей ЕГ і 40% дітей КГ – середній рівень – запам'ятовують 4-5 слів; 50% дітей ЕГ – низький рівень – дошкільники запам'ятовують 1-3 слова. Відповідно, в КГ низького рівня не було виявлено; діти добре запам'ятовують та відтворюють інформацію.

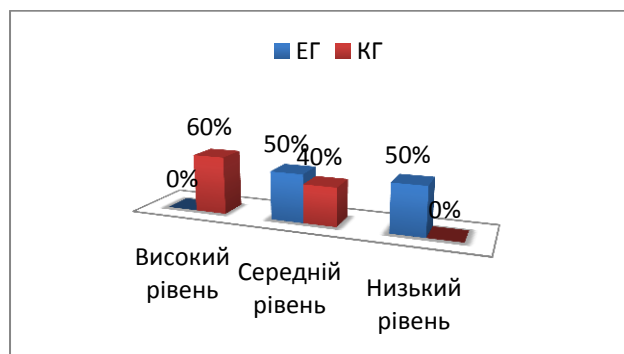

Рис. 1 Результати перевірки якості запам'ятовування слів, коли дитина бачить артикуляцію

Із Рис. 2 видно, що у завданні на визначення якості запам'ятовування слів, коли дитина не бачить артикуляцію, із високим рівнем виявлено 0% осіб ЕГ і 30% дітей КГ; вони запам'ятовують 6-10 слів. Середній рівень (запам'ятовують 4-5 слів) – 20% дітей ЕГ і 70% дітей КГ. 80% дітей ЕГ важко було запам'ятати слова (1-3 слова) на відміну від КГ.

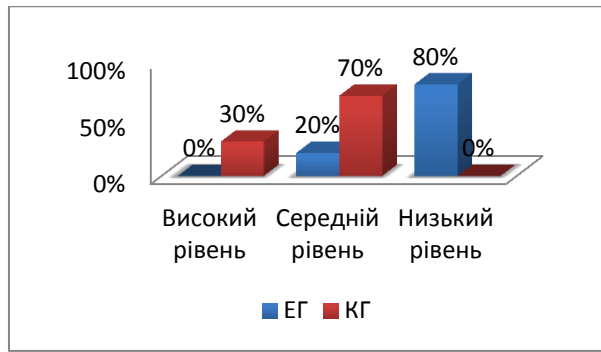

Рис. 2. Результати перевірки якості запам'ятовування слів, коли дитина не бачить артикуляцію

Діти з порушенням мовлення з низьким рівнем запам'ятовування слів відволікались і не концентрували увагу на словах, що вимовляв педагог. Дошкільники EG із середнім рівнем розвитку називали слова-синоніми.

З'ясовано, що рівень запам'ятовування слів, коли дитина бачить артикуляцію значно вищий, порівняно з рівнем запам'ятовування слів, коли дитина не бачить артикуляцію.

За результатами дослідження перевірки якості запам'ятовування речення, коли дитина бачить артикуляцію (Рис. 3) – у 20% осіб EG і 70% дітей KG мали високий рівень (запам'ятовують 5 слів). У 50% дітей EG і 30% дітей KG виявлено середній рівень (запам'ятовують 3-4 слова); у 30% дітей EG – низький рівень (дошкільники запам'ятовують 1-2 слова). Відповідно, в KG низького рівня немає, діти добре запам'ятовують та відтворюють інформацію.

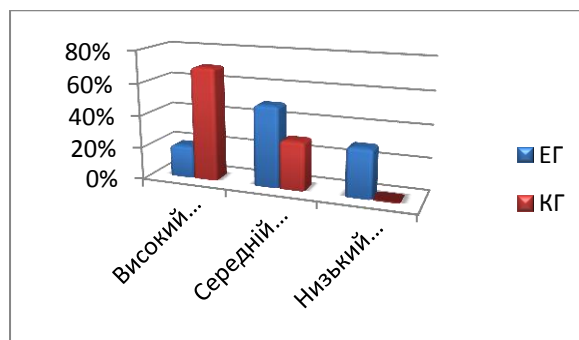

Рис. 3. Результати перевірки якості запам'ятовування речення, коли дитина бачить артикуляцію

Із Рис. 4 видно, що у завданні на визначення якості запам'ятовування речення, коли дитина не бачить артикуляцію, високий рівень мають 0% осіб EG і 40% дітей

КГ (запам'ятовують 5 слів). Середній рівень (запам'ятовують 3-4 слова) – 40% дітей ЕГ і 60% дітей КГ. 60% дітей ЕГ важко було запам'ятати слова (1-3 слова).

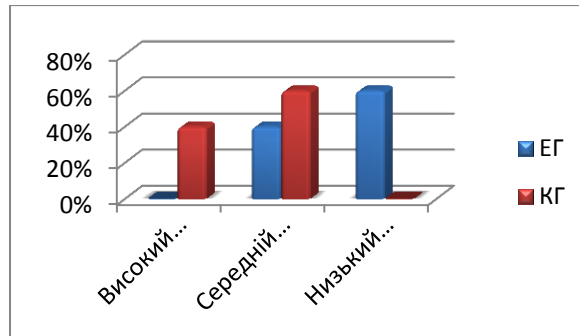

Рис. 4. Результати перевірки якості запам'ятовування речення, коли дитина не бачить артикуляцію

Таким чином, у дітей, що запам'ятовували речення слухо-зоровим способом (коли бачили артикуляцію педагога) вищі показники сприймання усного мовлення, ніж при запам'ятовуванні речення на слух.

У процесі дослідження визначення швидкості реакції-віповіді на сприймання мовлення дітям пропонувалося запам'ятати слова, та після того, коли педагог закінчить читати, дитина називає ті слова, які запам'ятала. При виконанні такого завдання зверталась увага на те, як швидко дитина могла відтворити слова, які запам'ятала (Рис. 5).

За результатом дослідження швидкості реакції-віповіді на сприймання мовлення, коли дитина не бачить артикуляцію, високий рівень показали 30% дітей КГ. Дітей у ЕГ з високим рівнем швидкості реакції-віповіді на сприймання мовлення не було виявлено (1-5 секунд); середній рівень виявлено у 50% КГ та 20% ЕГ (6-10 секунд); низький – 20% дітей КГ, 80% ЕГ (більше 11 секунд).

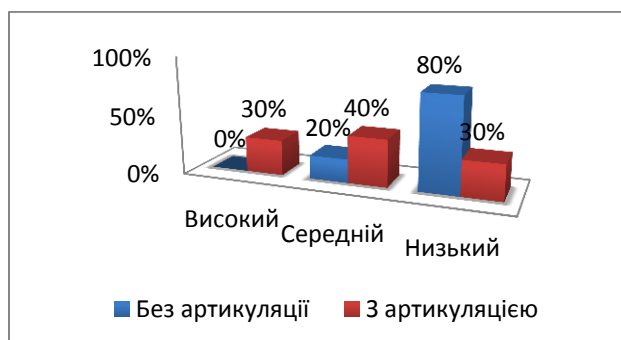

Рис. 5. Результати дослідження швидкості реакції-віповіді на сприймання мовлення дітей з порушенням мовлення.

За результатами дослідження швидкості реакції-віповіді на сприймання мовлення, коли дитина бачить артикуляцію, було виявлено високий рівень у 70% дітей КГ. У дітей 30% ЕГ було виявлено високий рівень швидкості реакції-віповіді на сприймання мовлення (1-5 секунд); середній рівень виявлено у 20% КГ та 40% ЕГ (6-10 секунд); низький – у 10% дітей КГ, 30% ЕГ (більше 11 секунд).

Отже, швидкість реакції-віповіді на сприймання усного мовлення слухозоровим способом (коли дитина бачить артикуляцію педагога) вища (30% високий рівень та 40% середній рівень дітей із ЗНМ), ніж швидкість реакції-віповіді на сприймання усного мовлення на слух (коли дитина не бачить артикуляцію педагога).

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. На основі проведеного експериментального дослідження, аналізу отриманих даних та їх порівнянню, ми дійшли висновку, що у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення рівень моторного компонента при сприйманні усного мовлення нижчий, ніж у їх однолітків із нормативним мовленнєвим розвитком. Було виявлено, що читання з губ доповнює слухове сприймання мовлення, особливо в тих випадках, коли воно ускладнене об'єктивними причинами або своєрідними функціональними порушеннями (недостатнім розвитком мовлення, порушенням фонетико-фонематичного слуху, нечітким артикулюванням, зниженою гучністю тощо). Спостерігається ефективність запам'ятовування слів, що може допомогти дітям у навчанні.

За результатами перевірки сприймання тексту на слух ми виявили, що діти із нижчим рівнем інтелекту, коли не бачать артикуляції, не розуміють мовлення, а відповідно, їм важко сприймати мовленнєвий матеріал, розуміти його зміст. При перевірці сприймання усного тексту слухозоровим способом, сприймання усного мовлення у дітей дошкільного віку відбувалось по-різному: одні діти слухали текст дуже уважно, звертали увагу на артикуляцію; інші – мали труднощі в концентрації уваги на артикуляції та повторювали текст за педагогом; деякі діти артикулювали без звуків за педагогом.

Недооцінка значення моторного компонента при породженні мовлення дитиною із ЗНМ, його сприймання, перешкоджає повноцінному розвитку розуміння, мовлення, розвитку мовленнєвого мислення. У подальшому це призводить до труднощів у оволодінні навчальним матеріалом з будь-яких предметів початкової ланки освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анохин П. Философские аспекты теории функциональной системы : избр. тр. [Электронный ресурс] / П. К. Анохин // Наука. – Режим доступа: <http://elib.gnpbu.ru/text/anohin>.
2. Выготский . Л. Собрание сочинений: в 6 т.:Т. 5: Основы дефектологии. [Электронный ресурс] / Л. С Выготский. // Москва \"Педагогика\".– Режим доступа: http://elib.gnpbu.ru/text/vygotsky_ss-v-6tt_t5_.
3. Bartoli E. Listener Speaker Perceived Distance Predicts the Degree of Motor Contribution to Speech Perception / E.D. Bartoli. // Academic Journal. – p281.
4. Wilson S. Listening to speech activates motor areas involved in speech production / S. Wilson, A. Saygin. // Academic Journal. – p701.

Поджарая Алена Евгеньевна,

студентка группы КОб-1-13-4.0д, IV курс, направление подготовки «Коррекционное образование (логопедия)»

aypodzhara.il13@kubg.edu.ua

Луцько Катерина Васильевна,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры специальной психологии, коррекционной и инклюзивного образования Института человека Киевского университета имени Бориса Гринченко
k.lutsko@kubg.edu.ua

АКТИВИЗАЦИЯ РЕЧЕДВИГАТЕЛЬНОГО АНАЛИЗАТОРА КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УСТНОЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧЕВОЙ ФУНКЦИИ

Аннотация. В статье раскрыто значение моторного компонента для овладения речи, в частности восприятия устной речи, дошкольниками с общим недоразвитием речи и детьми с нормативным развитием. Определены возможности активизации речедвигательного анализатора в процессе коррекционных занятий и их положительное влияние на качественное состояние речи детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи

Ключевые слова: активизация речедвигательного анализатора; дети с общим недоразвитием речи; дети старшего дошкольного возраста; двигательный центр речи.

Aliona Ye. Podzhara,

student group COB-1-13-4.0d, IV course, specialty «Correctional education (speech therapy)»

aypodzhara.il13@kubg.edu.ua

Scientific adviser:

Kateryna V. Lutsko,

Ph.D. in education, associate professor, associate professor of special psychology, correctional and inclusive education department of Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University
k.lutsko@kubg.edu.ua

ACTIVATION OF BROCA'S AREA AS A FACTOR OF FORMATION AND IMPROVEMENT OF ORAL SPEECH OF CHILDREN WITH DISORDERS OF SPEECH FUNCTION

Abstract. The article reveals the importance of the motor component for learning language, in particular the perception of speech by preschool children with general underdevelopment of speech VS of children with normative development. It is identified opportunities of improving of Broca's area in the process of remedial lessons and its positive impact on the quality of the speech of the senior preschool children with general underdevelopment of speech.

Keywords: revitalization of language and motor analyzer; motor speech center; children of pre-school age children with general speech underdevelopment.